

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.091.12:005.336.5]:37:001.895

DOI <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278193>

ЛАРИСА СЕМЕНОВСЬКА

<http://orcid.org/0000-0001-9881-7307>

(Полтава)

Place of work: V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Poltava, Ukraine Country: Ukraine

Email: larysasemenovskaya@gmail.com

ОКСАНА ДАНИСКО

<https://orcid.org/0000-0003-4040-562X>

(Полтава)

Place of work: V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Poltava, Ukraine Country: Ukraine

Email: oksana.danisko76@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В ОСВІТІ

У статті подано теоретико-методологічний аналіз проблеми формування професійної компетентності викладача вищої школи. На основі опрацювання наукових досліджень українських (І. Коцан, В. Луговий, Л. Тимчук) та зарубіжних (Л. Вітковський, Б. Гетто) учених схарактеризовано новітні тенденції розвитку й сучасні вимоги до професійної компетентності викладача як стратегічного чинника реалізації інноваційних змін в освіті.

Ключові слова: професійна компетентність, викладач вищої школи, освіта, заклад вищої освіти, педагогічні інновації.

Постановка проблеми. Подолання пандемічних процесів, протистояння військовій агресії та подальше входження України до європейського освітньо-наукового простору згідно з стратегічними документами ЮНЕСКО «Дослідження в освіті та перспективи майбутнього навчання: яка педагогіка потрібна для XXI століття» (2015), Ініціатива ЮНЕСКО «Майбутнє освіти» (2019), «Освіта у світі після COVID» (2020), а також Законами України «Про вищу освіту (2014 р.)», «Про освіту» (2017 р.), «Про інноваційну діяльність» (2012), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016 р.) зумовлює необхідність подальшої модернізації системи вищої освіти, що базується на високому рівні її якості, забезпеченні гідного рівня навчальних досягнень студентів, сформованості в них затребуваних для професійної і соціальної активності знань і вмінь, відповідних особистісних і ділових якостей. Актуальність глобальних змін педагогічних систем і процесів, варіативність освітніх програм і технологій, цифровізація освітнього середовища потребують високого рівня готовності викладача вищої школи до інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному осмисленню проблеми формування професійної компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти сприяють наукові розробки українських і зарубіжних учених, в яких досліджено: методолого-теоретичні основи системно-структурного і системно-функціонального аналізу педагогічної діяльності (А. Губа, Г. Дмитренко, О. Касьянова, О. Мармаза, Т. Рогова, О. Топузов та ін.); проблему підвищення якості вищої освіти (В. Андреев, В. Биков, В. Бурков, Б. Гершунський, Г. Єфремова, В. Кремень, А. Сбруєва, С. Сисоєва, С. Сіліна, М. Хілі, С. Шишов, Т. Штелік та ін.); наукові основи управління в галузі вищої педагогічної освіти (Ю. Бойчук, М. Гриньова, В. Луговий, В. Маслов, М. Мескон, В. Фазан, С. Шеер та ін.); сутність компетентнісного підходу в

освітній галузі (Н. Бібік, Е. Зеєр, Л. Карамушка, Д. Козлов, О. Козлова, В. Мокляк, Н. Ничкало, О. Пометун, О. Савченко та ін.); становлення професійних компетенцій викладача вишу (К. Дівейні, Ю. Зіньковський, В. Лозова, І. Осадченко, Д. Панасевич, А. Сбруєва, Л. Спірін, А. Уїлсон та ін.). Безумовно, зазначені розробки свідчать про значний науковий інтерес до проблеми формування професійної компетентності викладача вищої школи.

Отже, **мета статті** полягає в обґрунтуванні феномену формування професійної компетентності викладача вищої школи як стратегічного чинника реалізації інноваційних змін в освіті.

Виклад основного матеріалу. Швейцарська вчена, професор медіаосвіти Б. Гетто, аналізуючи сучасні тенденції цифровізації та наслідки пандемії, зауважує, що педагогічна громадськість має задуматися над питанням: на якому етапі цифровізації знаходиться система освіти, які перспективи цього процесу? Учена зауважує, що «... цифрові зміни – це не лінійний процес, який має закінчитися. Діджиталізація є проникливим і динамічним явищем. Освіта буде розвиватися лише за умови врахування соціальних наслідків цих цифрових змін» (Keim, 2022). Б. Гетто звертає увагу, що в освітній сфері сформувався уявлення про те, що трансформація освіти буде успішно завершена, коли всі учні та студенти будуть працювати з цифровими пристроями. Натомість вирішальним фактором є те, яким чином сучасні інформаційні технології змінюють наше мислення і дії. На думку дослідниці важливо усвідомлювати різницю між технічним прогресом і тим специфічним, що відрізняє феномен цифровізації. Комп'ютерні програми, які замінили кишенькові калькулятори, полегшили освітній процес, але принципово його не змінили. Інноваційна педагогічна реальність з'явилася тоді, коли об'єднані в мережу комп'ютери почали застосовуватися педагогами для навчання. Саме тому професійна компетентність педагога вищої школи, яка відповідає сучасним тенденціям цифровізації, має відбивати всі наслідки цифрових змін, навіть і ті, які безпосередньо не пов'язані з упровадженням в освітню практику сучасних гаджетів. Отже, такі поняття як «творчість» і «співпраця» стають дедалі важливішими, оскільки «люди поки що перевершують машини в цих сферах».

Новітні експертні оцінки щодо ефективності освітньої галузі свідчать, що визначальним чинником, центром будь-якого педагогічного процесу є характер взаємин між педагогами і здобувачами освіти, тому зусилля сучасних науковців мають бути спрямовані на обґрунтування інноваційних підходів до розвитку новітньої дидактичної реальності на основі особистісно орієнтованої, конструктивної і творчої взаємодії усіх її суб'єктів.

Стрімкий технологічний розвиток суспільства не лише вимагає від освітян формування нових професійних компетентностей, пов'язаних з активним упровадженням змішаного й дистанційного навчання, а й впливає на роль педагога, надаючи їй новітнього сенсу. Сучасні педагоги мають навчитися виконувати ролі навчальних консультантів, наставників, тьюторів, тренерів, фасилітаторів, які вміють налагоджувати позитивну конструктивну взаємодію з усіма суб'єктами навчального процесу. Виконуючи роль навчальних консультантів, педагоги покликані стимулювати студентів до всебічного опрацювання дидактичного контенту, ставлячи за мету навчити їх усвідомлено сприймати викладену в ньому інформацію, критично оцінювати, проектувати, створювати й трансформувати її.

Важливе завдання педагога полягає в наданні рекомендацій, пропозицій студентам з метою допомогти їм сформувати відповідні компетентності в навчальному процесі. Найголовнішим у цьому є надання різних видів підтримки з метою повноцінної реалізації поставлених перед студентами освітніх цілей. У сучасних умовах до першочергових функцій педагогів-консультантів також належить розвиток соціальних умінь (soft-skills), а також когнітивних та креативних процесів особистостей, а саме: інтелектуальної допитливості, умінь визначати проблеми і розв'язувати їх, здатності створювати нові знання самостійно або співпрацюючи з іншими.

Дослідниця нарративного підходу в освітніх практиках Л. Тимчук зазначає: «Для учителя XXI століття є неможливим оволодіти всім обсягом постійно зростаючих знань, натомість він має бути експертом в розробці навчальних стратегій, які б давали відповіді на питання «як зробити?», «як знайти або винайти щось?», або «як застосувати те, що вміємо й знаємо, щоб отримати щось нове?». Завданням вчителя є моделювання навчального процесу так, щоб всі його учасники відчували вчительську впевненість, відкритість, наполегливість і відданість учням у пізнавальному процесі осягнення невідомого. Все це вимагає від учителів глибше

знати своїх учнів, якісно взаємодіяти з ними й творчо підходити до проектування навчальних програм та їх реалізації» (Тимчук, 2015).

Сучасні педагоги – це передовсім творці позитивного світобачення, цікавої й безпечної пізнавально-активної реальності та віртуальної цифрової реальності, в якій разом зі студентами створюють нові знання, нові інформаційні повідомлення, навчають експериментувати, захоплено пізнавати світ, співпрацювати, радіти своїм навчальним здобуткам та досягненням інших. Ефективне навчання таких фахівців можливе лише за умови опанування ними не лише новими педагогічними стратегіями та технологіями, а й новим характером педагогічної взаємодії, що гуманізує й одухотворює навчальний процес, робить його атрактивним, гнучким, позитивним, творчим.

Методологічною основою дослідження окресленої проблеми є наукові праці вчених, які розкривають проблеми філософії освіти, а саме вітчизняні – В. Андрущенко, В. Кремень, В. Луговий, С. Клепко та ін. і зарубіжні – Л. Вітковський, Б. Гетто, М. Паталон та ін., дослідницькі зусилля яких спрямовано на стратегічні пріоритети підготовки висококваліфікованих працівників у галузі вищої освіти в умовах модернізаційних процесів, упровадження інноваційних технологій в освітній простір. У центрі уваги філософів освіти знаходяться глибинні проблеми конструювання системи освіти в Україні, її реформування відповідно до вимог сучасності з урахуванням глобалізаційних та інтеграційних процесів.

На наш погляд, цікавою є думка В. Лугового про те, що освіта, як спеціалізована складова в соціальному організмі, який самоорганізується, самозберігається, саморозвивається, протистоїть стихійним і тому малоефективним культурним механізмам передачі досвіду, необхідного для відтворення суспільного життя (Луговий, 1994). Науковому осмисленню проблеми професійної компетентності викладача вищого навчального закладу сприяють ґрунтовні дослідження Л. Івлевої, Є. Сідоріної, С. Карбовської (Івлева, 2013), що розкривають перспективи інноваційного розвитку освіти України в контексті глобального соціально-економічного виміру; Є. Суліми, дослідження якого спрямовані на аналіз проблеми інноваційних викликів у динаміці модернізації національної освіти (Суліма, 2013).

Викликає інтерес думка Ю. Зіньковського про те, що у сучасному суспільстві фактором успіху професіонала стає здатність адекватно сприймати, аналізувати і творити новації. Поступ інноваційності передбачає оперативне введення найновітніших досягнень наукових досліджень і високих технологій у сферу освіти, а сучасний викладач вищої школи повинен мати інноваційний стиль мислення як фактор подолання стереотипів, однозначності, лінійності, шаблонів мислення тощо (Зіньковський, 2013). Для аналізу досліджуваної проблеми вагомим є праці Д. Панасевича, що розглядають пріоритети зв'язку вищої освіти з виробництвом як ключового фактору підвищення якості підготовки фахівців (Панасевич, 2013).

І. Коцан у своїх розробках зазначає, що професійна компетентність викладача закладу вищої освіти має такі складники: мотиваційний – включає в себе мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки, творчі стимули, інтерес до професії та ін.; функціональний – виявляється у вигляді знань про способи професійної діяльності, які потрібні для проектування і реалізації певної технології; комунікативний – передбачає здатність чітко і ясно виражати думки, аргументувати, переконувати, аналізувати, будувати докази, висловлювати судження, узгоджувати власні дії, організовувати і підтримувати діалог, обирати оптимальний стиль спілкування в різноманітних нестандартних ситуаціях, передавати раціональну та емоційно забарвлену інформацію тощо; рефлексивний – виявляється у здатності свідомо контролювати наслідки і результати власної діяльності та рівень власного саморозвитку, вбачати і аналізувати особистісні досягнення, формувати та вдосконалювати такі якості як креативність, здатність до самоаналізу, самоуправління, професійного росту, вдосконалення майстерності, смислотворчої діяльності, ініціативності, формування індивідуального стилю діяльності тощо (Коцан, 2013).

У наш час, як ніколи, педагогічний підхід до навчання, виховання, й розвитку неможливий без істотного впливу інших наук. У даному випадку не йдеться про віднесення педагогічної науки на другий план, зовнішні логічні запозичення, підміну базових понять. Мова йде про певні взаємовідносини та інтеракції, особливо у сфері практичного застосування конкретних інструментів, які неможна звести до стандартних процедурних рішень. Тут потрібно, як наголошує Л. Вітковський, відкрити інноваційні інтерпретаційні горизонти, де

пошук необхідних цілей повинен стати результатом різноманітних наукових дисциплін. Ці зміни можливі здійснити на стику різних процесів, взаємного переплетення наукових знань усупереч традиційній диференціації знань (Witkowski, 2016).

Ідеї польського вченого Л. Вітковського сприймаємо як палкий заклик до світової прогресивної педагогічної громадськості спрямувати свої зусилля на те, щоб доповнити теоретичний дискурс відповідними імпульсами, такими, що активізують нові розумові інструментальні практики. Необхідно взяти до уваги, що окремі дії, які, на перший погляд, перебувають у діаметрально протилежних вимірах науки, з успіхом можна об'єднати у відносно глибокий гуманістичний наратив. Саме тому в ідеях екологічного бачення світу, запропонованих Г. Бейтсоном, убачається заклик вийти за рамки звичного розуміння екології (як правило, асоціації з навколишнім середовищем, якому необхідний ретельний контроль та захист). Навіть гуманістичний підхід до осмислення людського середовища, в якому йдеться про необхідність захисту умов життя людини і спільнот, які взаємодіють між собою, здається нам дещо спрощеним, оскільки в результаті такого підходу екологія постає вкрай вузькою субдисципліною. Тож, ми не можемо не погодитися із думкою Л. Вітковського, що вчення про екологію необхідно розуміти крізь призму категорій своєрідної розумової парадигми, завдяки якій стає можливим змінити підхід до самої гуманістики, взяти до уваги становище людини в системі взаємовідносин культури та природи. Саме таке прочитання бейтсонівської екології допоможе нам прийняти необхідність об'єднати органічні взаємозв'язки та використання системного підходу. На наш погляд, це сприятиме ефективному пошуку зворотних зв'язків між практиками і теоретиками, між сферою інституційних рішень та духовністю людини, що загалом сприймається нами як одна з головних цінностей в педагогічній науці.

Висновки. Світова практика визнала, що освіта виступає стратегічним ресурсом інноваційного розвитку суспільства. Глобалізація, процеси зміни економічних ринків, розвиток сучасних технологій, мобільність, інтернаціоналізація та інтеграція освітніх, соціальних, виробничих і природних систем висувають нові вимоги до висококваліфікованих фахівців, фасилітативність, адаптивність, інформаційна мобільність яких є підґрунтям професіоналізму, конкурентноспроможності, економічного поступу держави. Саме тому проблема формування професійної компетентності викладача вищої школи як передумови реалізації інноваційних змін в освіті та суспільстві є ключовим завданням педагогічної теорії та освітньої практики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Зінковський Ю. Імператив сучасної парадигми вищої освіти. *Вища школа*. 2013. № 9 (111). С. 7–19.
- Івлева Л. Перспективи інноваційного розвитку освіти. *Вища школа*. 2013. № 10 (112). С. 49–58.
- Коцан І. Професійна підготовка сучасного вчителя: проблеми і орієнтири. *Вища освіта України*. 2013. № 2 (49). С. 13–19.
- Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку. Київ : МАУП, 1994. 196 с.
- Панасевич Д. Зв'язок вищої освіти з виробництвом – крок до підвищення якості підготовки фахівців. *Вища школа*. 2013. № 10 (112). С. 39–44.
- Суліма Є. Інноваційні виклики сучасності й динаміка модернізації національної освіти. *Вища школа*. 2013. № 7 (109). С. 7–12.
- Тимчук Л. І. Цифрові наративи в навчанні майбутніх магістрів освіти: історія, реалії, перспективи розвитку. Київ : LAT&K, 2015. 390 с.
- Keim M. Digitaler Wandel findet auch offline statt. Akzente. *Das Magazin der Pädagogischen Hochschule Zurich*. 2022. № 4. S. 10–18.
- Witkowski L. Konteksty i elementy ekologii umysłu, idei i wychowania według Batesona. Humanistyczne wyzwania ekologii umysłu: Gregory Bateson w Polsce. Fundacja na rzecz myślenia im. Barbary Skargi, Warszawa, 2016. 636 s.

REFERENCES

- Ivlieva, L. (2013). Perspektyvy innovatsiynoho rozvytku osvity [Perspectives of innovative development of education]. *Vyshcha shkola [High school]*, 10 (112), 49-58 [in Ukrainian].
- Keim, M. (2022). Digitaler Wandel findet auch offline statt. *Akzente. Das Magazin der Pädagogischen Hochschule Zurich*, 4, 10-18 [in German].
- Kotsan, I. (2013). Profesiina pidhotovka suchasnoho vchytelia: problemy i oriientyry [Professional training of a modern teacher: problems and guidelines]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 2 (49), 13-19 [in Ukrainian].
- Luhovi, V. (1994). *Pedahohichna osvita v Ukraini: struktura, funktsionuvannia, tendentsii rozvytku [Pedagogical education in Ukraine: structure, functioning, development trends]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

- Panasevych, D. (2013). Zviazok vyshchoi osvity z vyrobnytstvom – krok do pidvyshchennia yakosti pidhotovky fakhivtsiv [The connection of higher education with production is a step towards improving the quality of specialist training]. *Vyshcha shkola [High school]*, 10 (112), 39-44 [in Ukrainian].
- Sulima, Ye. (2013). Innovatsiini vyklyky suchasnosti y dynamika modernizatsii natsionalnoi osvity [Innovative challenges of modernity and dynamics of modernization of national education]. *Vyshcha shkola [High school]*, 7 (109), 7-12 [in Ukrainian].
- Tymchuk, L. (2015). *Tsyfrovii naratyvy v navchanni maibutnikh mahistriv osvity: istoriia, realii, perspektyvy rozvytku [Digital narratives in the education of future masters of education: history, realities, development prospects]*. Kyiv: LAT&K [in Ukrainian].
- Witkowski, L. (2016). *Konteksty i elementy ekologii umyslu, idei i wychowania wedlug Batesona. Humanistyczne wyzwania ekologii umyslu: Gregory Bateson w Polsce. Fundacja na rzecz myślenia im. Barbary Skargi, Warszawa* [in Polish].
- Zinkovskiy, Yu. (2013). Imperatyv suchasnoi paradyhmy vyshchoi osvity [The imperative of the modern paradigm of higher education]. *Vyshcha shkola [High school]*, 9 (111), 7-19 [in Ukrainian].

LARYSA SEMENOVSKA

OKSANA DANYSKO

THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE HIGH SCHOOL TEACHER AS A FACTOR OF INNOVATIVE CHANGES IN EDUCATION

Annotation. Based on analysis of the fundamental pedagogical, philosophical, psychological works (L. Ivleva, M. Keim, I. Kotsan, V. Lugovoi, I. Panasevych, E. Sulima, L. Tymchuk, L. Witkowski, Yu. Zinkovskiy, etc.) found that in our time, the professional training of higher education teachers is of particular importance. Proved that the decisive factor in innovative development is the awareness of how modern information technologies change our thinking and actions. It is important to be aware of the difference between technical progress and the specifics that distinguish the digitalization phenomenon.

The rapid technological development of society requires educators to develop new professional competencies related to the active implementation of mixed and distance learning, which affects the role of the teacher, giving it a new meaning. Modern teachers must learn to perform the roles of educational consultants, mentors, tutors, trainers, facilitators who are able to establish positive constructive interaction with all subjects of the educational process. Performing the role of educational consultants, teachers are obliged to stimulate students to study the didactic content. They should also teach them to perceive the information presented in it, critically evaluate, design, create and transform it. An important task of the teacher is to provide recommendations and suggestions to students that will help to form the appropriate competencies in the educational process. The most important thing in this is various types of support for the full realization of educational goals. In modern conditions, the development of social skills (soft-skills) also belongs to the primary functions of pedagogues-consultants.

The study found that education is a strategic resource for the innovative development of society. Globalization, the processes of changing economic markets, the development of modern technologies, mobility, internationalization and the integration of educational, social, production and natural systems put forward new requirements for highly qualified specialists.

Key words: *professional competence, higher education teacher, education, higher education institution, pedagogical innovations.*